

اثر بخشی آموزش فلسفه توسط رسانه کمیک استریپ بر کیفیت ذهن آگاهی دانش آموزان پایه پنجم ابتدایی

فاطمه پورسجادی *

سروش سوزنگر**

چکیده

هدف پژوهش، ارائه یک طرح آموزشی با استفاده از فبک و رسانه کمیک استریپ جهت ارتقای کیفیت سطح ذهن آگاهی کودکان است. پژوهش حاضر از نوع کاربردی و نیمه تجربی است. جامعه آماری پژوهش کلیه دانش آموزان پایه پنجم شهر دزفول بود که از بین آنان ۶۰ نفر با روش نمونه گیری خوشه‌ای دو مرحله‌ای انتخاب شدند و در دو گروه ۳۰ نفره آزمایش و کنترل جایگزین شدند. ابزارهای مورد استفاده در این پژوهش، رسانه کمیک استریپ محقق ساخته و پرسش‌نامه ذهن آگاهی در کودکان و نوجوانان (CAMM) است که طی دو مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون تکمیل شد. جهت اجرای متغیر مستقل برنامه آموزشی طی ۸ جلسه ۵۰ دقیقه‌ای و در طی ۴ هفته ۸ داستان از متون کلاسیک فارسی با مضامین آموزنده و جذاب برای گروه آزمایش انتخاب شد که هر جلسه یک داستان مورد بررسی قرار گرفت و گروه کنترل هیچ مداخله‌ای دریافت نکرد. داده‌ها با استفاده از روش آمار توصیفی و تحلیل کوواریانس با نرم افزار SPSS نسخه ۲۲ تحلیل شد. یافته‌های به دست آمده نشان داد که برنامه فبک با استفاده از رسانه کمیک استریپ بر میزان رشد ذهن آگاهی دانش آموزان، تأثیر معناداری به جای گذاشته است. میزان اندازه اثر آموزش‌ها در ذهن آگاهی ۶۲,۳۲۶ درصد بود. رویکرد فلسفه برای کودکان به همراه استفاده از رسانه کمیک استریپ به عنوان یک رسانه تصویری و جذاب در جهت آموزش مطالب، می‌تواند منجر به تقویت و ارتقاء سطح ذهن آگاهی کودکان در موقعیت‌های واقعی زندگی و عمق بخشیدن به تجربیات یادگیری به کار گرفته شود.

واژگان کلیدی

آموزش فلسفه، فبک، کمیک استریپ، ذهن آگاهی، دانش آموزان.

* کارشناس ارشد، رشته مشاوره مدرسه، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران.

** کارشناس ارشد تکنولوژی آموزشی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه اراک، اراک، ایران.

نویسنده مسؤول یا طرف مکاتبه: سروش سوزنگر. Soroush76@gmail.com

مقدمه

ریشه ذهن آگاهی از سنت باستانی هندوستان با اهداف عالی می‌آید و از آموزه‌های بودا نشأت گرفته است (Crane, 2013). آموزش ذهن آگاهی، به ویژه در حوزه کودکان موضوع نسبتاً جدید برای مطالعات علمی است. پژوهش‌های انجام شده در این حوزه، نسبتاً مقدماتی بوده و از حیث تفسیر نتایج ذهن آگاهی و نیز اثربخشی آن متنوع بوده است (Filver, 2016).

با نگاهی به تحقیقات و مداخله‌هایی که بر روی مؤلفه ذهن آگاهی صورت گرفته، متوجه می‌شویم که جامعه بیش‌تر آن‌ها بزرگسالان و در جهت بهبود علائم بهزیستی و بالینی انجام گرفته است در سال‌های اخیر استفاده از این روش بر روی کودکان نیز افزایش یافته است (Burke, 2010; VesaliMahmoud, 2016). پرورش ذهن یا ذهن آگاهی، ابزار اصلی برای کسب سلامت جسمی و روانی و تعادل هیجانی و رسیدن به کمال انسانی است. نوعی آگاهی است که از طریق توجه کردن با روشی خاص بروز می‌یابد (Teasdel et al., 2014). هرچه انسان هشیارتر باشد و حواسش نسبت به اتفاقات جاری و اکنون زندگی اش جمع‌تر باشد ذهن آگاه‌تر است و در پاسخ به محرک‌های زندگی خردمندانه و با آرامش و اطمینان قلبی بیش‌تری برخورد می‌کند (Brown & Ryan, 2003; Safarifard et al., 2017). کابات‌زین ذهن آگاهی را توجه کردن به روشی خاص و هدفمند در زمان حال و بدون قضاوت و سوگیری تعریف نموده است (Siegel, 2009). افراد ذهن آگاه، زندگی را آرمانی نگاه نمی‌کنند. آنان می‌پذیرند که زندگی شامل همه تجربیات خوب و بد است به همین دلیل به موقع ناراحت و شاد هستند. هم‌چنین می‌دانند لحظه حال هم جزوی از زندگی است و غرق آینده غیر واقعی نمی‌شوند. به سادگی فریب نمی‌خورند و سریع تصمیم نمی‌گیرند اما سخت‌گیر هم نیستند. افراد ذهن آگاه می‌دانند که همه افکار و احساسات در اختیار و کنترلشان است ولی به مبارزه با آن‌ها بر نمی‌خیزند بلکه آن‌ها را برای داشتن یک زندگی نرمال می‌پذیرند. افراد ذهن آگاه علاوه بر این که با خود مهربان هستند و نسبت به خود دلسوزی دارند نسبت به دیگران هم همین گونه‌اند (Rostami et al., 2019). تحول علوم، انفجار دانش و انقلاب اطلاعاتی، دنیای مدرن را با مسایل و مشکلاتی مواجه ساخته که حل آن‌ها بدون بهره‌مندی از قوه تفکر امکان پذیر نیست (Abbasi, 2017; alahKarami & AliAbdi, 2012).

(Saltzman, 2014) ذهن آگاهی برای کودکان را با توجه نشان دادن به همراه مهربانی، کنجکاوی کردن به این جا و اکنون و در نهایت انتخاب رفتار مناسب برای پاسخ دهی به جای عکس العمل نشان دادن، تعریف نموده است (VesaliMahmoud, 2016). مطالعات در این حوزه به منظور پیشگیری از مشکلات مختلف و بهبود سلامت عمومی بوده است (Nabizadeh, 2018). پرورش و تجهیز کودک به تفکر فلسفی اسبب تقویت قدرت تصمیم گیری او در موقعیت های دشوار می شود (SheikhRezaei, 2015; Navidian, 2017). دوران کودکی مناسب ترین زمان برای رشد استعداد فلسفه در کودکان می باشد و کودکان با آشنایی با مفاهیم فلسفه، نگرش و دیدی متفاوت و جدیدی به زندگی کسب کرده و خواهند توانست ایده های نوین و متفاوتی ارائه دهند (Sheffield, 2014; Khadivi, 2022). در گذشته فلسفه به عنوان روشی برای گفتگو درباره موضوعات فراشناختی فقط برای افراد بزرگسال به کار می رفت (Sattari, 2013). در اواخر دهه ۱۹۶۰ لیپمن با ارائه برنامه آموزش فلسفه به کودکان چشم انداز جدیدی را در عرصه تعلیم و تربیت مطرح کرد و به صورت رسمی آموزش مهارت های تفکر فلسفی در کودکان، حتی پیش از ورود به دبستان را ممکن تلقی کرد و اذعان داشت فلسفه برای کودکان یک سرمایه گذاری اجتماعی است. در برنامه فبک به ابعاد مختلف ذهن فلسفی توجه گسترده ای می شود (Ramazani, 2009) و کودکان را با شیوه تفکر، پرسش و پاسخ، کندوکاو و انتقاد آشنا و نیز روحیه مسئولیت پذیری را در آنها به وجود می آورد (Javidi, 2009; Navidian et al., 2021). برنامه مذکور هدف شناختی دارد و ذهن کودک را وادار به فکر و عمل می کند. در این برنامه، تبدیل کودکان به افرادی متفکر، انعطاف پذیر و منطقی مدنظر است و در صورت اجرای درست توانایی هایی برای کودکان به ارمغان می آورد که در پیشرفت تحصیلی و در کل زندگی اجتماعی شان تأثیر گذار است (Asadi, 2019). با توجه به این که ضرورت داشتن ذهنی خلاق و جستجوگر با توانایی حل مسأله و تحقیق برای هر کشوری می تواند متضمن اقتدار ملی آن کشور در عرصه های مختلف علمی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی باشد (Naji, 2015). یکی از این ابزارها، داشتن ذهن فلسفی است

-
1. Philosophical thinking
 2. Lipman
 3. Teaching philosophy to children
 4. Philosophical mind

که افراد را در تفکر صحیح و منطقی کمک می‌کند (Damerchili & rsolNejad, 2011; EsmailiShad, 2018). رشد مهارت‌های فکری از زیرساخت‌های مهم توسعه انسانی و فراگیر در آموزش و پرورش و برنامه فبک است (Zarghami et al., 2012). تجربه جهانی و شواهد به دست آمده در بسیاری از کشورها نشان داده که فلسفه برای کودکان به رشد مهارت‌های فکری در آن‌ها کمک کرده است (Fisher, 1998; Khadivi, 2022). بسیاری از پژوهشگران علوم تربیتی، نگرانی خود را در مورد ناتوانی دانش آموزان در تفکر کردن ابراز نموده و در جهت ارتقای مهارت‌های فکری کودکان تلاش نموده‌اند زیرا پرورش فکری کودکان همیشه از مسائل پیچیده در تعلیم و تربیت بوده و باتوجه به شرایط کنونی جامعه اهمیت بسیار ویژه‌ای پیدا کرده است (Hedayati & Zaribaf, 2013). موریس^۲ معتقد است که با استفاده از کتاب‌های تصویری و یا خود تصاویر هم می‌توان آموزش فبک انجام داد و به نتایج مطلوبی رسید. از آنجایی که استفاده از تصاویر برای آموزش مطالب به خصوص برای مقطع ابتدایی جالب و جذاب است معلمان می‌توانند از رسانه‌های تصویری نظیر تراکت‌های بهداشتی، نقاشی‌ها، پوستر، کمیک استریپ استفاده نمایند. رسانه‌های آموزشی نقش مهمی در دستیابی به حداکثر نتایج یادگیری ایفا می‌کنند. از جمله رسانه‌های تصویری که می‌توان در امر آموزش استفاده کرد رسانه کمیک استریپ است. ویژگی جدید رسانه‌های الکترونیکی مانند ترکیب رسانه‌های چندگانه از قبیل متن، صوت و فیلم و به طور هم‌زمان و امکان ارتباط متقابل و هوشمند، آموزش این عصر را از آموزش‌های دیگر متمایز نموده است (RaisDana, 2001, Abbasi, 2017).

مک کلود^۳ (Cloud, 2014) کمیک استریپ را رسانه‌ای می‌داند که تصاویر را با متن ترکیب و داستان و روایتی را بیان می‌کند. در این رسانه تصاویر متن را تکمیل یا تقویت می‌کنند. تولید کمیک استریپ با استفاده از تصاویر و قصه‌های جذاب و متناسب با سن دانش آموزان، می‌تواند برای آن‌ها بسیار جذاب باشد. با در نظر گرفتن مطالب فوق که حاکی از اهمیت و ضرورت به کارگیری ذهن آگاهی در بسیاری از حوزه‌های زندگی بشر و به ویژه کودکان و نوجوانان می‌باشد انتظار می‌رود که با استفاده از برنامه‌های مداخله‌گر مانند فبک و با تمرکز بر رسانه‌های تصویری در جهت

-
1. Intellectual skills
 2. Murris
 3. McCloud

افزایش مهارت ذهن آگاهی، گام‌هایی مفید برداشته شود. با توجه به جستجوی پژوهشگران این تحقیق، تاکنون پژوهشی در رابطه با فلسفه برای کودکان با محوریت رسانه کمیک استریپ در جهت بررسی بهبود مهارت ذهن آگاهی در کودکان صورت نگرفته است ازین‌رو، پژوهش حاضر تلاشی است در جهت پاسخ دادن به این پرسش که آیا آموزش فلسفه به وسیله رسانه کمیک استریپ می‌تواند بر کیفیت ذهن آگاهی دانش آموزان پایه پنجم ابتدایی تأثیر بگذارد؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

مداخله‌هایی که بر مؤلفه ذهن آگاهی کودکان پیش دبستانی، ابتدایی و متوسطه تمرکز داشته‌اند کاهش علائم بالینی هم‌چون اضطراب و استرس (Sample, 2010; Van de Wijer et al., 2014), بهبود توجه (bergmsma et al., 2014), افزایش مهارت‌های اجتماعی هیجانی (Thierry et al., 2017; Taylor et al., 2017 et al., Jones, 2017), بهبود عملکرد تحصیلی (Leyland, 2015), خودکارآمدی (et al., 2016; Sample, 2014), افزایش بهزیستی (Behrad & Abdullahzadeh, 2015), خودنظم‌بخشی و پیشرفت تحصیلی (Akbari et al., 2016) و ظرفیت کاری و خودکارآمدی تحصیلی (Zahmatkesh et al., 2017) را گزارش داده‌اند. هوتس^۱ و همکارانش (Houts, et al., 2006) بیان می‌کنند که استفاده از تصاویر نزدیک به متن نوشتاری یا گفتاری در مقایسه با متن تنها می‌تواند توجه و یادآوری اطلاعات را به میزان قابل توجهی افزایش دهند و هم‌چنین درک مطالب و روابط انتزاعی را بهبود بخشند. مسأله اساسی تربیت، تفکر می‌باشد که برای پرورش آن ابزارهایی لازم است.

براساس پژوهش‌های انجام‌شده توسط مورنو و مایر^۲ (Moreno & Mayer, 1999)، مشخص شده که گنجاندن و تعبیه متن در تصویر می‌تواند منجر به درک بهتر نسبت به زمانی گردد که متن و تصویر مستقل از یکدیگر باشند. در این زمینه آکانا^۳ (Akana, 2020) معتقد است که رسانه کمیک استریپ به دلیل استفاده هم‌زمان از تصویر و متن، یکی از محبوب‌ترین رسانه‌ها در بین کودکان و نوجوانان و حتی بزرگسالان است و با سازگاری‌هایی که با دنیای امروزی داشته و

-
1. Hoots
 2. Moreno & Mayer
 3. Akana

هم‌چنین ورود به حوزه آموزش، توجه بسیاری را به خود جلب کرده است (Gokel & Dagley, 2017)، به طور خلاصه با توجه به حجم بالای پژوهش‌هایی که با فیک به انجام رسیده (Mehdizadeh et al., 2019)، (Khaniki et al., 2018)، (Mirbagheri et al., 2019)، (IsaMurad et al., 2019)، (Sattari, 2013)، (Kiaei & Musazadeh, 2018)، (houshmandi et al., 2020)، (Maheri, 2021)، (Navidian et al., 2021)، (Badri, 2014)، (JebelAmeli et al., 2014)، (Naji, 2015)، (AbdullahPour et al., 2018)، (Hamidi, 2019)، (et al., 2018)، (Navidian, 2017)، (Ansari, 2019)، (Mohammadi, 2022)، (Rosnets, 2008)، (Geor, 2011)، (Tapink, 2014)، (Sutcliffe, 2016)، (Johnson, 2018)، (Leng & Guo, 2020)، (Jahedi, 2021) نتایج مطلوبی را گزارش نموده‌اند. به نقل از (Khadivi, 2022). با نگاهی به نتایج پژوهش‌ها که اهمیت برنامه آموزش فلسفه به کودک را تأکید داشته‌اند متوجه می‌شویم در این پژوهش‌ها از رسانه تصویری در اجرای برنامه فیک استفاده نشده و هم‌چنین تاکنون به بررسی متغیر ذهن آگاهی با این روش پرداخته نشده است.

روش

پژوهش حاضر از نوع آزمایشی با طرح پیش‌آزمون پس‌آزمون همراه با گروه کنترل بود. جامعه آماری پژوهش کلیه دانش‌آموزان پایه پنجم مدارس پسرانه ابتدایی شهر دزفول در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۴۰۱ بود. کوهن (Chohen & Manion, 2000) معتقد است حداقل تعداد آزمودنی‌ها در پژوهش‌های آزمایشی تعداد ۳۰ نفر است به گونه‌ای که در هر گروه ۱۵ نفر قرار گیرد. پژوهشگران حاضر برای حصول اطمینان از نتایج پژوهش، تعداد ۶۰ نفر را از طریق روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای دو مرحله‌ای (در هر گروه کنترل و آزمایش ۳۰ نفر) مورد بررسی قرار دادند. شیوه انتخاب نمونه به این صورت بود که از بین کلیه دبستان‌های پسرانه شهر دزفول به صورت تصادفی یک دبستان انتخاب و سپس از بین ۳ کلاس پایه پنجم، دو پایه انتخاب شد و در پایان با استفاده از قرعه‌کشی، یک کلاس به عنوان گروه آزمایش و کلاس دیگر به عنوان گروه کنترل

انتخاب گردید و هم‌چنین از بین هر کلاس به صورت تصادفی ۳۰ نفر با قرعه انتخاب و در گروه‌ها قرار گرفتند.

ابزار سنجش متغیر ذهن آگاهی در این پژوهش عبارت بود از پرسش‌نامه پذیرش و ذهن آگاهی کودکان (CAMM) که در سال (۲۰۱۰) به وسیله گریکو^۱ ساخته شده است که نشان دهنده جنبه‌های اساسی توجه، آگاهی و پذیرش در ذهن آگاهی است. کودکان با پاسخ دادن به گویه‌های این پرسش‌نامه، میزان مشاهده تجربه‌های درونی، عملکرد آگاهانه و پذیرش بدون قضاوت تجربیات درونی خود را مشخص می‌نمایند. این مقیاس دارای ۲۵ گویه می‌باشد که آزمودنی‌ها براساس مقیاس پنج‌گزینه‌ای (هرگز=۰، به ندرت=۱، گاهی=۲، اغلب=۳ و همیشه=۴) به آن پاسخ می‌دهند. حداقل نمره در این آزمون ۰ و حداکثر آن ۱۰۰ می‌باشد به گونه‌ای که هر اندازه فردی نمره بالاتری کسب نماید به معنی آن است که مهارت ذهن آگاهی و پذیرش بیش‌تری دارد. روایی همسانی درونی این آزمون با استفاده از آلفای کرونباخ آن ۰.۸۷-۰.۸۴٪ و در ایران در پژوهش اسماعیلیان و همکاران (۸۵٪ به دست آمده است) (VesaliMahmoud, 2016).

ابزار دیگر استفاده شده در پژوهش کمیک استریپ‌های محقق ساخته برای آموزش فبک می‌باشد. به منظور بررسی روایی صوری این ابزار از نظر متخصصان واحد تکنولوژی اداره آموزش و پرورش شهرستان دزفول استفاده شد و پس از اصلاح و اطمینان از روایی بنابر پروتکل آموزشی تعیین شده بر روی گروه آزمایش اجرا شد.

روند اجرای پژوهش: بعد از انتخاب تصادفی گروه آزمایش و گروه گواه و پیش از انجام مداخلات آموزشی، پژوهشگر توضیحاتی در مورد شیوه انجام پژوهش به دانش‌آموزان ارائه داد و سپس هر دو گروه آزمایش و کنترل پرسش‌نامه ذهن آگاهی را تکمیل کردند. پژوهشگر در جلسه اول بعد از معارفه به مدت چند دقیقه در مورد شیوه پژوهش، برنامه فبک و روش انجام کار با کودکان به تبادل نظر پرداخت و با کمال احترام قوانین اجرای کار در جلسات را مطرح نمود که دانش‌آموزان در حین اجرای جلسات خود را ملزم به رعایت نمایند از جمله: اجازه گرفتن برای صحبت، پرهیز از مسخره کردن، مطرح کردن نظرات خود، تمرکز داشتن، حاشیه رفتن از موضوع بحث، احترام به سایر اعضا، مشارکت فعال در بحث. هم‌چنین پژوهشگر شیوه خواندن و درک مطالب را به دانش

آموزان آموزش داد و سپس آن‌ها گام به گام و در طی جلسات بعدی با مطالب و محتوای تهیه شده توسط پژوهشگر بیش تر آشنا شدند. جهت اجرای متغیر مستقل تعداد ۸ داستان به صورت کمیک استریپ برای گروه آزمایش طراحی شد و به صورت ۲ جلسه در هفته و در هر جلسه ۵۰ دقیقه‌ای یک داستان مورد بررسی قرار گرفت. کمیک استریپ‌های ساخته شده به گونه‌ای طراحی شدند که مناسب سن دانش آموزان و مرتبط با موضوع پژوهش باشند و محتوای عناوینی مانند تفکر، قضاوت، زیبایی، آینده و حال، دوستان، پیشرفت، هوشیاری و کنجکاوی، مهربانی، پذیرش خوبی و بدی، تصمیم‌گیری، اضطراب، از آن به خوبی انتقال دهد به گونه‌ای که دانش آموزان در جلسات متعدد به موضوعات تازه‌ای بیاندیشند و نکات جدیدی را مورد تحلیل و بررسی قرار داده و در ضمن کندوکاو در محتوای داستان‌ها به نتایج مفیدی برسند. گروه کنترل فقط محتواهای آموزشی را از طریق گوش دادن به صحبت‌های معلم دریافت نمودند. در پایان جلسه هشتم، پرسش‌نامه ذهن آگاهی توسط دانش آموزان هر دو گروه آزمایش و کنترل تکمیل و داده‌ها جمع‌آوری شد.

جدول ۱: پروتکل آموزشی و ساختار و محتوای آموزشی جلسات

جلسات	اهداف	عنوان تصاویر و محتوای
اول	هوشیاری و خردمندی	بیان مقدمه‌ای در مورد آموزش فلسفه برای کودکان در سطح فهم آن‌ها و روش و قوانین و بحث و گفتگو پیرامون محتوای تصاویر و متن داستان فریدون و سه فرزندش
دوم	شادی و آرامش و رفتار مناسب	مرور جلسه اول و خواندن و مشاهده تصاویر داستان خیر و شر و بحث و گفتگو پیرامون محتوای و تصاویر

1. thinking
2. judgment
3. beauty
4. future & present
5. development
6. progress
7. vigilance & curiosity
8. kindness
9. acceptance of good & bad
10. decision making
11. anxiety

سوم	قضاوت کردن	مرور جلسه دوم و خواندن و مشاهده تصاویر داستان قضاوت کار ما نیست قاضی خداست و بحث و گفتگو پیرامون محتوی و تصاویر
چهارم	کنجکاوی	مرور جلسه سوم و خواندن و مشاهده تصاویر داستان خرگوش کنجکاو و حرف گوش نکن و بحث و گفتگو پیرامون محتوی و تصاویر
پنجم	آینده و حال و زندگی خوب	مرور جلسه چهارم و خواندن و مشاهده تصاویر داستان زندگی در لحظه ی حال و بحث و گفتگو پیرامون محتوی و تصاویر
ششم	دلسوزی و مهربانی	مرور جلسه پنجم و خواندن و مشاهده تصاویر داستان همسایه های مهربان و بحث و گفتگو پیرامون محتوی و تصاویر
هفتم	اضطراب	مرور جلسه ششم و خواندن و مشاهده تصاویر داستان باغ و بحث و گفتگو پیرامون محتوی و تصاویر
هشتم	پیشرفت و پذیرش خوبی و بدی	مرور جلسه هفتم و خواندن و مشاهده تصاویر داستان خیر و شر و بحث و گفتگو پیرامون محتوی و تصاویر

یافته‌ها

در بخش آمار توصیفی از میانگین، انحراف معیار، جداول و نمودارها و در بخش آمار استنباطی پس از بررسی پیش فرض‌های آزمون تحلیل کواریانس که شامل طبیعی بودن توزیع داده‌ها، بررسی همگونی واریانس‌ها، بررسی پایا بودن متغیر کنترل (همپراش) و اجرای همپراش قبل از شروع پژوهش از این آزمون استفاده خواهد شد.

میانگین سنی افراد شرکت کننده‌ها در مطالعه $10/37 \pm 1/64$ و میانگین معدل آن‌ها $18/64 \pm 1/23$ و میانگین تعداد فرزندان خانواده $2/37 \pm 0/9$ برآورد گردید. سایر مشخصات دموگرافیک جمعیت مورد مطالعه در جدول ۱ مرتب گردیده است.

جدول ۱- سایر اطلاعات دموگرافیک شرکت کنندگان

ردیف	مشخصات دموگرافیک	نوع	تعداد (درصد)
۱	جنسیت	پسر	۶۰ (۱۰۰)
۲	مقطع تحصیلی	ابتدایی دوره دوم	۶۰ (۱۰۰)
۳	سابقه بیماری	ندارد	۴۷ (۹۷/۴)
		دارد	۱۳ (۲/۶)
۴	میزان فعالیت روزانه	بیش تر از یک ساعت	۴۲ (۶۳/۸)
		زیر یک ساعت	۱۵ (۳۶/۲)
۵	نوع مدرسه	دولتی یا هیئت امنایی	۶۰ (۱۰۰)

جدول ۲: میانگین و انحراف معیار ذهن آگاهی در پیش آزمون و پس آزمون

متغیر	گروه ها	تعداد	میانگین	انحراف معیار
ذهن آگاهی	پیش آزمون	کنترل	۲۹/۲۶	۹/۹۱
		آزمایش	۳۳/۵۳	۹/۸۱
	پس آزمون	کنترل	۴۳/۱۳	۷/۲۵
		آزمایش	۵۶/۰۳	۶/۶۵

همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود میانگین پیش آزمون در گروه کنترل و گروه آزمایش به ترتیب ۲۹/۲۶ و ۳۳/۵۳ می‌باشد. در پس آزمون نیز میانگین در گروه کنترل و آزمایش به ترتیب ۴۳/۱۳ و ۵۶/۰۳ گزارش شده است که با مقایسه آن‌ها مشاهده می‌شود هم میانگین و هم انحراف معیار در هر دو گروه در پس آزمون به نسبت پیش آزمون افزایش داشته است.

جدول ۳: بررسی توزیع طبیعی بودن داده ها با استفاده از آزمون های شاپیروویلیک و کلموگروف-اسمیرنوف برای متغیر ذهن آگاهی

زمان	آزمایش		کنترل		کلی	
	شاخص آزمون	مقدار احتمال	شاخص آزمون	مقدار احتمال	شاخص آزمون	مقدار احتمال
پیش آزمون	۰/۹۷۴	۰/۶۵۵	۰/۹۶۰	۰/۳۰۷	۰/۷۰۲	۰/۷۰۷
پس آزمون	۰/۹۷۲	۰/۵۸۴	۰/۹۷۹	۰/۷۹۵	۰/۵۷۲	۰/۸۹۹

با توجه به جدول ۲ که مقدار P بزرگ تر از $۰/۰۵$ است ($P \geq ۰/۰۵$) بنابراین فرضیه صفر در آزمون کلموگروف-اسمیرنوف و شاپیرو و ویلیک که عبارت از توزیع طبیعی داده هاست تأیید شده و فرض مقابل که عبارت از عدم پیروی داده ها از توزیع طبیعی است رد می گردد. در نتیجه داده های مربوط به متغیر ذهن آگاهی دارای توزیع طبیعی است و می توان از تحلیل های پارامتریک برای آن استفاده کرد.

جدول ۴: بررسی همگونی واریانس ها با استفاده از آزمون لوین در ذهن آگاهی

متغیر	آزمون	شاخص لوین	درجه آزادی ۱ و ۲	مقدار احتمال
ذهن آگاهی	پیش آزمون	۰/۲۶۵	۱ و ۵۸	۰/۶۰۹
	پس آزمون	۰/۳۵۸		۰/۵۵۲

همان گونه که در جدول ۳ مشاهده می شود مقدار P بزرگ تر از $۰/۰۵$ ($P \geq ۰/۰۵$) که در این صورت فرضیه صفر که عبارت از همگونی واریانس هاست پذیرفته شده و فرضیه مقابل رد می شود. بر این اساس در گروه پیش آزمون، همگونی بین واریانس ها مشاهده نشد ولی داده ها در پس آزمون از تجانس و همگونی برخوردارند.

در این پژوهش از پرسش نامه استاندارد از پرسش نامه پذیرش و ذهن آگاهی کودکان (CAMM) به منظور سنجش متغیر همپراش استفاده شد که این پرسش نامه استاندارد بوده و روایی و پایایی آن مورد تأیید قرار گرفته است. با توجه به رعایت شدن پیش فرض های آزمون

تحلیل کواریانس در متغیر ذهن آگاهی، در ادامه به مقایسه میانگین های دو گروه با استفاده از آزمون تحلیل کواریانس پرداخته شده است.

جدول ۵: نتایج آزمون تحلیل کواریانس در متغیر ذهن آگاهی

منابع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجموع مجذورات	F	مقدار احتمال
پیش آزمون ذهن آگاهی	۶۳۱۰/۷۲۷	۱	۶۳۱۰/۷۲۷	۲۳۲/۰۵۷	<۰/۰۰۱
اثر گروه	۱۶۹۴/۹۴۲	۱	۱۶۹۴/۹۴۲	۶۲/۳۲۶	<۰/۰۰۱
خطا	۱۵۵۰/۰۹۶	۵۷	۲۷/۱۹۶	-	-

با توجه به جدول ۴، مقدار F در متغیر اثر اصلی (آموزش) برابر با ۶۲/۳۲۶ است که در سطح ۰/۰۵ معنادار می باشد ($P \leq 0/05$). بنابراین با حذف اثر همپراش (پیش آزمون) می توان گفت اثر معنی داری بین گروه ها وجود دارد. در نتیجه آموزش فلسفه با رسانه کمیک استریپ بر کیفیت ذهن آگاهی دانش آموزان تأثیر داشته و این فرضیه پژوهش مورد تأیید قرار گرفت.

بحث و نتیجه گیری

در پژوهش حاضر به بررسی اثربخشی فلسفه توسط رسانه کمیک استریپ بر کیفیت ذهن آگاهی دانش آموزان ابتدایی پرداخته شد. نتایج حاصل حاکی از آن بود که آموزش فلسفه با استفاده از رسانه کمیک استریپ می تواند بر رشد و تحول مهارت ذهن آگاهی دانش آموزان تأثیر معنادار داشته باشد و فرضیه پژوهش تأیید شد. به عبارت دیگر می توان بیان کرد که آموزش فلسفه با محوریت رسانه کمیک استریپ در کیفیت ذهن آگاهی کودکان مفید بوده است. در این راستا نتایج پژوهش حاضر به طور غیرمستقیم با تحقیقات پژوهشگران و صاحب نظرانی از جمله (Williams, 2012) به نقل از (Navidian et al., 2021) در بررسی های خود به این نتیجه رسید که در کلاس درس دانش آموزان یک اجتماع پژوهشی را شکل می دهند و روی موضوعات مورد علاقه مشترک تعمق و تفکر می کنند. آن ها نظریات شان را به اشتراک می گذارند. بحث شان را ارائه می دهند و بحث های دیگران را مورد توجه قرار می دهند. آن ها تشویق می شوند که مثال هایی بزنند. پنداشته ها را مورد پرسش قرار دهند و نظریه ها را آزمون کنند. (ResnitzKaya, 2008) بیان کرد

مباحث فلسفی بر روی گروه شرکت کننده در کلاس کاوشگری فلسفی، تأثیر زیادی در افزایش مهارت‌های استدلالی و قضاوت‌های اخلاقی آن‌ها داشته است (Tricky & topic, 2014)، فلسفه برای کودکان شامل الگودهی صحبت جستجوگرانه معلم در ارتباط با محرک‌های پیچیده است که در ادامه دانش آموزان با هم به صورت جفتی، گروه‌های بزرگ و کل کلاس برای به اجماع رسیدن بحث می‌کنند. دانش آموزان شرکت کننده در گفتگوی فلسفی برنامه فبک، قادر خواهند بود ماهرانه توضیح دهند و استدلال کنند و دقیق بیاندیشند و سؤالاتی مطرح و برای آن‌ها جواب منطقی بیاورند که در نتیجه به بهبود فعالیت ذهن آگاهی آن‌ها منجر گردد (Navidian et al., 2021). (Cohen & Zillmer, 2015) در پژوهش خود بیان داشته‌اند دانش آموزانی که مهارت‌هایشان از طریق فلسفه بهبود می‌یابد در فراگفتگو (فراسخن) درگیر می‌شوند و از این طریق می‌توانند نظریات و ایده‌های خود و درک خود را از مفاهیم و هنجارها علنی کنند (Navidian, 2017). (Resnik & Shantz, 2015) معتقدند وقتی دانش آموزان فرصت درگیری در بحث جدی کلاس را پیداکنند درک می‌کنند و می‌فهمند که خود فرآیند تفکر ارزشمند است و تفاسیرشان مهم است حتی اگر نادرست باشد و شمول نداشته باشد کودکان قادر به توسعه مهارت‌های تفکر انتقادی هستند. آن‌جا که آن‌ها از بیانات فلسفی در پاسخ‌هایشان استفاده می‌کنند فلسفه برای کودکان در قدرت استدلال، تمیز، داوری و اظهارنظر و پرسیدن پرسش‌ها و اعتماد به نفس و دقت که همگی به طریقی به طور غیرمستقیم به تقویت ذهن آگاهی کمک می‌نمایند (Rostami, 2019). (FarjElahi & Mostafavi, 2013)، (Abedini Nazari et al., 2019) فلسفه برای کودکان موجب رشد قدرت فکری کودکان و نوجوانان می‌شود. (Navidian, 2017) & (AbdullahPour et al., 2018)) نیز نشان دادند فلسفه برای کودک بر رفتار و گفتار مستدل و منطقی، روحیه احترام به ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی، احترام به دیگران و عزت نفس دانش آموزان، تأثیر داشته است. (Navidian, 2017) در پژوهش خود در تأثیر فلسفه برای کودک بیان داشتند برنامه آموزش فلسفه برای کودکان با تقویت بحث و گفت و گو و به چالش کشیدن تفکرات دانش آموزان ابتدایی موجب ارتقای انعطاف پذیری روان شناختی آنان می‌شود. Hamidi, (2022) & (Khadivi, 2022) (Mohammadi, 2022) (Ansari, 2019)، (2019) نشان داده‌اند استفاده از فلسفه برای کودک می‌تواند به عنوان برنامه‌ای راهبردی مورد استفاده قرار گیرد و لزوم

توجه به ذهن آگاهی انسان را توانمند ساخته تا بتواند رفتار و افکاری را که قبلاً به صورت ناهشیار یا غیرارادی بودند تبدیل به پدیده‌هایی قابل مشاهده نماید که در ذهن یا بدن خود در حال وقوع اند. (Thierry, 2016, Flux, 2017)، به نقل از (SafariFard, 2017) در پژوهش خود مبتنی بر ذهن آگاهی و سلامت روانی و شناختی کودکان و نوجوانان نشان دادند آموزش‌هایی که بر اساس ذهن آگاهی برگزار می‌شوند افراد را متمرکز بر زمان حال کرده و بنابراین تمرکز آن‌ها که یکی از مؤلفه‌های اصلی کارکردهای اجرایی است را بهبود می‌بخشند و در نتیجه باعث بهبود سلامت روانی و شناختی و افزایش بهزیستی روان‌شناختی و خودکارآمدی افراد و برای رده سنی کودکان تا جوانان باعث بهبود خودکارآمدی و پیشرفت تحصیلی آنان خواهند شد. (Jones, 2017) (Parish et al., 2016) & (Taylor, 2017) در پژوهش رویکردهای ذهن آگاه محور خود برای کودکان و نوجوانان، بیانگر آن بود که می‌توان در درمان مؤلفه‌های روان‌شناختی کودکان و نوجوانان از رویکردهای مبتنی بر ذهن آگاهی بهره‌مند شد. (Sample, 2014; Hosseini, 2017) بر تأثیر ذهن آگاهی بر بهبود مؤلفه‌های شناختی و روان‌شناختی کودکان تأکید داشته، (Pirnet et al., 2015) در نتایج خود بیان داشتند تقویت رفتار افراد از طریق افزایش ذهن آگاهی به کاهش رفتارهای منفی، افزایش رفتارهای مثبت و نیز کاهش مشکلات رفتاری، هیجانی و روان‌شناختی منجر می‌گردد، (Leyland, 2015) در پژوهش خود با عنوان ذهن آگاهی و موفقیت دانش آموزان نشان داد که برنامه ذهن آگاهی عملکرد دانشجویان و حتی دانش آموزان با ناتوانی یادگیری را بهبود می‌بخشد و به آن‌ها در تمرکز، سازماندهی، برنامه ریزی، عملکرد بهتر در امتحانات کمک می‌کند. دانش آموزانی که تمرینات ذهن آگاهی را انجام می‌دهند مشکلات رفتاری مثل خشونت در مدرسه کم‌تری از خود نشان می‌دهند. مشارکت تحصیلی و اجتماعی این افراد بالاتر و از نظر عاطفی سالم‌تر و توانمندتر بوده و خودکارآمدی آنان در تحصیل و رفتارهای کلاسی و اجتماعی بهتری باشد، (Vesali Mahmoud et al., 2016) مداخله مبتنی بر ذهن آگاهی با افزایش مهارت‌های ذهن آگاهانه کودک به بهبود سلامت روان، به ویژه کاهش اختلالات درون‌سازی و برون‌سازی در کودکان به عنوان ابزار مداخله‌ای مهم به روان‌شناسان کودک معرفی می‌شود، (Pasandideh & AbulMa'ani, 2015) در پژوهش خود بر نقش اثر بخشی درمان مبتنی بر ذهن آگاهی در افزایش بهزیستی جامع، روان‌شناختی،

اجتماعی و هیجانی در دختران نوجوان تاکید داشته‌اند، (Behrad & Abdullahzadeh, 2015) بین ذهن آگاهی و خودکارآمدی تحصیلی هم‌بستگی وجود دارد و ذهن آگاهی می‌تواند خودکارآمدی تحصیلی را پیش بینی کند، (ZahmatKesh et al., 2016), (Akbari et al., 2017) در پژوهش خود اثر بخشی آموزش ذهن آگاهی بر افزایش ظرفیت کاری و خودکارآمدی تحصیلی دانش آموزان نشان دادند افزایش مهارت‌های ذهن آگاهی می‌تواند ظرفیت حافظه کاری و خودکارآمدی تحصیلی دانش آموزان را افزایش دهد که در نتیجه تغییر باورهای دانش آموزان به سمت افزایش خودآگاهی تحصیلی، نتیجه آموزش‌های شناختی و ذهن آگاهی است (Hosseini et al., 2019) درمان ذهن آگاهی می‌تواند به عنوان درمانی کارآمد برای کودکان با اختلال افسردگی مورد استفاده بالینی قرار گیرد و (Nabizadeh et al., 2018) براساس یافته‌هایشان نتیجه گرفتند که برنامه آموزش ذهن آگاهی می‌تواند به عنوان یک روش تأثیرگذار بر ارتقای شایستگی‌های اجتماعی و هیجانی و عملکرد تحصیلی مدارس ابتدایی مورد استفاده قرار گیرد. با توجه به نتایج پژوهش‌هایی که درخصوص شناخت، افزایش و تقویت ذهن آگاهی تا حدودی با پژوهش حاضر هم جهت و هم‌سو بوده‌اند لزوم حساسیت و توجه به ذهن آگاهی و تلاش در جهت شناخت هرچه بهتر و بالابردن سطح کیفی و شکوفایی این سازه بویژه در سنین کودکی و نوجوانی با استفاده از طرح‌ها، روش‌ها و برنامه‌های مؤثر و کارساز را مورد تأکید قرار می‌دهد. اضافه بر پژوهش‌هایی که اشاره شد با توجه به ابتکار به کاربرده شده در پژوهش حاضر با استفاده از رسانه کمیک استریپ در بازنمایی مطالب در ذهن با کمک تصاویر پژوهش‌هایی که انجام گرفته که برای مثال (Lunto, 2019) در پژوهش خود مبنی بر این که دانش آموزان رسانه ای را ترجیح می‌دهند که حاوی تصاویر آموزشی باشند و (Noteum, 2018) به لحاظ محتوا، استفاده از رسانه‌ها و پیچیدگی ارتباطات تکامل یافته است تا دامنه وسیع تری از اهداف را بر آورده کند، (McNickle, 2017) کمیک استریپ‌ها علاوه بر انتقال اطلاعات واقعی، فرصت‌هایی را برای خودآگاهی، اطمینان خاطر، هم‌دلی، همراهی فراهم می‌کنند، (Bispo et al., 2017) استفاده از تصاویر کمیک‌ها می‌تواند انعطاف‌پذیری، تبادل تجارب، کمک به تصمیم‌گیری و خلاقیت را ارتقا دهد، (Ozdemir, 2017) نوارهای کمیک در لذت دانش آموزان نسبت به درک موفقیت در علم نقش دارند، (Murphy, 2016) افزایش مثبت در رفتارهای اجتماعی را

هنگام استفاده از داستان‌ها نشان داد، (Keraja & KellyKaya, 2012) استفاده از کمیک استریپ در آموزش، توسعه استقلال، آزادی و خلاقیت بود، (Chiramachia, 2011) توسعه حافظه، کمیک استریپ‌ها می‌توانند به عنوان یک روش پژوهش برای ثبت جنبه‌های احساسی و زیبایی‌شناختی، تجربه توانایی آن برای نمایش انواع گفتگوهای خاص در یک زمینه مشخص، چه در سطح درون فردی و چه درون گروهی استفاده شوند. (به نقل از Sozangar, 2020)، (Mourice, 2016) ضمن اشاره به اهمیت نقش داستان‌ها در رشد، معتقد است که کودکان باید تبدیل به خواننده‌های انتقادی شوند که واجد توانمندی اجتماعی و آگاهی هیجانی گردند. (Podat, 2018) نیز بیان داشته با قصه‌گویی می‌توان افزایش تمرکز، پرورش فکر، افزایش مهارت، رساندن مفهوم اخلاق، تفکر خلاق، کاهش خستگی ناشی از درس و یادگیری را حاصل کرد که همگی این پژوهش‌ها با فرضیه پژوهش حاضر هم‌سو می‌باشند که نشان می‌دهد استفاده از رسانه کمیک استریپ در تفهیم بهتر مطالب فلسفه و ارتقای ذهن آگاهی مؤثر بوده است.

برنامه فبک، داوری، استدلال و تمیز را به کودک و نوجوان آموزش داده و به آن‌ها کمک می‌کند تا خودشان تفکر کنند و برای خودشان تصمیم بگیرند. فلسفه در مدرسه بحثی در حال رشد و پیشرفت در نظام تربیتی آینده است به نحوی که می‌تواند آموزش‌های سالمی در رابطه این که فلسفه چگونه می‌تواند در کلاس اجرا شود را فراهم کند. فلسفه زمانی که به عنوان یک فعالیت همگانی مانند کاری که سقراط با گفتگو انجام می‌داد در نظر گرفته شود خیلی بهتر فهمیده می‌شود و کودکان را تربیت می‌کند تا از نیروی استدلال و تفکر کارآمد بهره‌مند شوند. این برنامه هدف شناختی داشته و ذهن کودک را وادار به تفکر و عمل می‌کند. مهارت فکری دانش آموزان در این برنامه به شیوه‌ای است که بایستی آمادگی برخورد معقول با مشکلات زندگی را داشته باشند و بتوانند از مهارت‌های سطح بالای فکری استفاده کنند. در این برنامه تغییر کودکان به افرادی انعطاف‌پذیر، منطقی و متفکر مدنظر است و در صورت اجرای درست، توانایی‌هایی برای کودکان به ارمغان می‌آورد که نه تنها در پیشرفت تحصیلی بلکه در کل زندگی اجتماعی شان تأثیر می‌گذارد. در این زمینه با توجه به نتایج پژوهش حاضر به نظر می‌رسد رسانه کمیک استریپ جهت انتقال اطلاعات فلسفی به شیوه عینی و جذاب به کودکان گزینه‌ای مطلوب بوده است چرا که وقتی مطالب فلسفی با رسانه

^۱ فلسفه برای کودکان

کمیک استریپ ارائه می‌شوند به نسبت زمانی که اطلاعات به صورت غیرمستقیم ارائه می‌شوند جذاب تر و عینی تر بوده و در نتیجه شرایط یادگیری بهتر و عمیق‌تری فراهم نموده است. ذهن آگاهی باعث تعدیل احساسات بدون قضاوت و افزایش آگاهی نسبت به احساسات روانی و به ویژه عواطف منفی می‌شود و به تجربیات وضوح و روشنی می‌بخشد و به افراد می‌آموزد تا لحظه به لحظه زندگی خود را تجربه کنند (SafariFard, 2017). تحقیقات نشان داده است وقتی از ذهن آگاهی در مدرسه استفاده شود، می‌تواند طیف وسیعی از مزایای شناختی، هیجانی و اجتماعی را به همراه داشته باشد (SeyedAghamiri, 2022). تمرین ذهن آگاهی به کودکان و نوجوانان این امکان را می‌دهد تا وقتی در زندگی با مشکلات و نامالایماتی روبرو می‌شوند، بتوانند بر احساس ناامیدی خود غلبه کنند. هم‌چنین وقتی لازم است تا کودک و نوجوان بر روی موضوعی تمرکز کنند به آن‌ها کمک می‌کند تا حواس‌شان کم‌تر پرت شود و هرچه کودک و نوجوان در مهارت ذهن آگاهی ماهرتر باشند بهتر می‌توانند از مزایای آن بهره‌مند شوند تا آرام‌تر، کم‌استرس‌تر و حتی صبورتر باشند. بهتر گوش دهند و در نتیجه راحت‌تر بیاموزند استرس خود را کنترل نموده، هیجانانگیزان را تنظیم کرده و بر انجام تکالیف‌شان تمرکز نمایند نگاه خوب به زندگی و درک بهتری از نحوه کارکرد مغز خود داشته باشند. هم‌چنین ممکن است وقتی از ذهن آگاهی بهره می‌برند درباره نحوه کار ذهن‌شان و علت ایجاد احساسات و هیجان‌های مختلف، کنجکاوتر شده و در مجموع احتمالاً درک بهتری از خود را تجربه کنند اما باید اذعان داشت با توجه به اهمیت فلسفه برای کودکان در سطح جهانی و تأثیرات آن، پیشنهاد می‌گردد ضمن تعیین اعتبارسنجی آن برای تمامی گروه‌های سنی، در برنامه درسی مدارس نیز مورد توجه قرار گیرد و هم‌چنین می‌توان برای تعیین اثرگذاری آن در پایه‌های پایین‌تر مقطع ابتدایی به انجام پژوهش اقدام نمود. با نگاهی به تأثیر آموزش فلسفه به کودکان در بهبود بسیاری از مهارت‌ها مطابق پژوهش‌های سال‌های اخیر، هنوز به صورت اجرایی این برنامه در مدارس کشور به یک روش اساسی تبدیل نشده و این‌گونه به نظر می‌رسد که این برنامه شرایط فرهنگی، نیروی متخصص و پشتیبانی مناسبی برای اجرا ندارد که این مورد می‌تواند از محدودیت‌های توجه به این برنامه باشد. در رابطه با تفکر و حوزه‌های آن از جمله ذهن آگاهی در بین کودکان، پیشنهاد می‌شود محتوای آموزش‌ها هم‌سو با فرهنگ جامعه باشد. هم‌چنین افزایش عملکرد روان‌شناختی، سازگاری و کارکرد دقیق مهارت‌های ذهنی از مزایای ذهن آگاهی به شمار

می روند که نشان از به کارگیری فراوان آن در حوزه های مختلف زندگی بشر می باشد و لذا ارزیابی و انجام پژوهش های بیش تر در این زمینه و به کارگیری روش هایی جهت ارتقای این سازه پر اهمیت خصوصاً در سنین پایه و در بین کودکان و نوجوانان باید مورد توجه قرار گیرد.

سپاسگزاری

از تمامی کسانی که در انجام این پژوهش ما را یاری نمودند خصوصاً دانش آموزان عزیز و مسئولین محترم مدارس که با دقت و حوصله، صمیمانه و دلسوزانه همکاری لازم را مبذول داشتند تشکر و قدردانی می شود.

References

- Abbasi, A, Shariyat, H, Sarbazhosseini, A,A. 2017. comparison of the effect of e-learning on creativity, critical thinking and academic achievement of experimental science students, Information and Communication Technology Quarterly in Educational Sciences, 8(4), 22 -5.
- Abdi, M, Nowrozi, R.A, Heydari, M. H, Mehrabi, H. A, 2016. Presenting a conceptual model of the communication of philosophy for children with an emphasis on the aspect of caring thinking and emotional intelligence, Educational Innovations Quarterly, 17(65), 131-150. (Persian)
- Abdullapour, R, Sarmadi, M.R, Pirani, Z, Saifi, M, 2018. The effect of philosophy for children on the moral attitude of students and the explanation of its components from the perspective of the Qur'an, Journal of Research in Islamic Education and Training, 2(43), 113-143. (Persian)
- AbediniNazari, M, Rasouli, A, SafarianHamdani, S. 2019 Identifying and compiling the pattern of the Desi program for teaching philosophy to children, Children's Thinking Bi-Quarterly, Year 11, Number 2, 326-305. (Persian)
- Akbari, A, Javidi Kalate, Jafarabadi, T, Shabani Varki, B, Taqvi, M, 2013. Philosophy for children, philosophical themes in the stories of classic texts of Persian literature, thinking and children, Humanities and Cultural Studies Institute, 3(2) , 1-25. (Persian)
- Akbari, M, Arjamandania, A, Afrooz, G, Kamkar, K, 2016. Effectiveness of mindfulness training on self-regulation and academic progress of students with math learning disorders. Journal of Behavioral Science Research,(15)4, 525-518. (Persian)
- Akcana, N. (2020). An alternative teaching tool in science education: Educational comics. International Online Journal of Education and Teaching (IOJET), 7(4). 1550-1570.

- Ansari, S, Saraji, F, Yousefizadeh, M. R, 2019. Explaining the model of media literacy education for students of the second year of primary school based on the Fabak model, biannual scientific journal of thinking and children of Humanities and Cultural Studies Research Institute, 11(1), 3 -25. (Persian)
- Asadi, M, 2019. Teaching philosophy to children and its role in critical thinking. Abstract of the articles of the second national conference of the Philosophy of Education Association, Research Institute of Education Studies(Persian).
- Babapour, Kh, Poursharifi, H, Hashemi, T, Ahmadi, E, 2013. The relationship between the metacognition components of mindfulness and obsessive beliefs of students, Journal of School Psychology, Volume 1(4), 23-38. (Persian)
- BadriGregari, R. Vahidi, 2014. The effect of implementation of philosophy program for children on the development of moral intelligence of female students. (Persian)
- Behrad, H, Abdollahzadeh, A, 2015. Predicting the academic self-efficacy of the second year high school students of Meshgin Shahr based on the score of mindfulness and negative emotions. Third National Conference on Psychology and Educational Sciences, 931-941. (Persian)
- Chohen L, Manion, L. 2000. Research methods in education. 6th ed. London: utledge.
- Crane, R, 2013. cognitive therapy based on the presence of mind with emphasis on specific characteristics, translated by Mohammad Khani, Parvaneh; Khanipour, H; Jafari, Firuzeh. Tehran: University of Well-Being and Empowerment University Publications.
- Esmailian, N, 2014. Investigating the psychometric characteristics & factor structure of the mindfulness scale in children and adolescents, the 2nd National Congress of Child and Adolescent Psychology, Shahid Beheshti University, Tehran. (Persian)
- EsmailiShad, B., 2018, the relationship between philosophical mindset and self-regulation of students' learning with role Mediator using information technology, quarterly Information and communication technology in educational sciences 9(4), 113-130. (Persian)
- FarajElahi, M, Mostafavi, M, 2013. Philosophy for children to develop critical thinking, Epistemological Research, Volume 1, Number 3, 89-107. (Persian)
- Felver, J. C.2016. Celis-de Hoyos, C. E, Tezanos, K, & Singh, N. N. A systematic review of mindfulness-based interventions for youth in school settings. Mindfulness, 7(1): 34-45. doi:10.1007/s12671-015-0389-4.
- Gokel, O. Daglı, G. 2017. Effects of Social Skill Training Program on Social Skills of Young People. EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education ISSN: 1305-8223 (online) 1305-8215 (print) 2017 13(11):7365-7373 DOI: 10.12973/ejmste/79615.

- Hamidi, F, Imam Juma M.R, Nami, A, 2019. The effect of dialogic teaching method in philosophical exploration circles on the reflective thinking of primary school students, *New Journal of Cognitive Sciences*, Volume 22(2), 120-131. (Persian)
- Hamidi, F, Imam Juma M.R, Nami, A, 2019. The effect of philosophizing education on the care thinking of elementary school students, *Journal of New Educational Thoughts*, Volume 16(3), P 57, 88-69. (Persian)
- Hedayati, M, Zaribaf, M. 2013 Developing Spiritual Intelligence through Philosophy for Children Program. *Thinking and Children*, 3(5): 135-166. (Persian)
- Hooshmandi, F, Shamshiri, B, Abroshannt, H. (2020) "The Effect of Pedagogical Approach of Philosophy for Children on the Questioning in Science Course (The Case: First Grade Elementary School Students)". *Educational and Scholastic studies*, 9(1): 171-192. (Persian)
- Hosseini, L, Manshai, Gh, 2019. The effect of child-centered mindfulness therapy on the anxiety of children aged 8 to 12 years with depressive symptoms, *Child Mental Health Quarterly*, 7(1), 256-245. (Persian)
- Hosseini, L, Manshai, Gh, 2017. Effectiveness of child-centered mindfulness training on social adjustment and depressive symptoms in children with depressive disorder, *Psychological Quarterly of Exceptional People*, 7(29), 179-200. (Persian)
- Houts, P. Doak, C. Doak, L. Loscalz M. (2006). The role of pictures in improving health communication: A review of research on attention, comprehension, recall, and adherence. *Patient Education and Counseling* 61, 173–190. (Persian)
- IsaMoradRoudineh, A, Nafar, Z, Fatemi, F. (2019) "The Effectiveness of Teaching Philosophy on Children on Empathy and Solving Social Problems Elementary School Students". *Clinical Psychology Studies*, 9(36): 117-134. (Persian)
- Jafari, z. 2013. Investigating the effect of teaching philosophy to children on the research spirit of preschool children. Master thesis, Tehran: Al-Zahra University. (Persian)
- JebelAmili Forushani, Z. Yousefi, A. R. Qaidi, Y., Keshti Arai, 2014. Explaining the philosophical foundations (epistemology) of philosophy education for children in Iran, *Journal of Curriculum Research*, 19-9. (Persian)
- Jones, S. M., Barnes, S. P., Bailey, R., & Doolittle, E. J. 2017. Promoting social and emotional competencies in elementary school. *The Future of Children*, 3: 49–72.
- Khaniki, H, Noorirad, F, Shahhoseini, V. (2018) "Study of the process of formation of exploratory dialogue in the class, *Philosophy for Children*", *Thinking and Children*, 8(2): 21-58. (Persian)

- Khadivi, A, 2022. Phenomenology of philosophy program for children in elementary education in Iran, scientific journal of philosophical researches of Tabriz University, 16(38), 29-61. (Persian)
- Kiyai, T, Musazadeh, Z. (2018) "Opportunities and Threats in the Realm of Religious and Moral Education in the Philosophical Curriculum for Children". Journal of Islamic Education, 13(26): 97-115. (in Persian)
- Leyland, M. (2015). Mindfulness and Student Success. Journal of Adult Education, 44(1), 19-24.
- Lipman, M. (2003). Thinking In Education, second edition, Cambridge University Press.
- Maheri, S, Araghieh, A, Ghaedy, Y, Mehdizadeh, A, Sousahabi, P. (2021) Identifying the challenges of teaching philosophy to children from the perspective of preschool educators (a phenomenological study)". Thinking and Children, 12(1): 259-287. (Persian)
- Mehdizadeh, A., Araghieh, A., heydarieh, H. (2019) "The Effect of Teaching Philosophy for Children (P4C) on the Creativity Development of 5th Primary School Boy Students in the District of a Baharestan Education". Journal of Innovation and Creativity in Human Science, 8(3): 193-216. (Persian)
- MirBagheri, S., Noshadi, N., Nikdel, F. (2019) "The Effect of Philosophy for Children Program on the Theory of Mind and Machiavellianism Beliefs". *Thinking and Children*, 10(1): 261-277. (Persian)
- McCloud, Scott. (2014). Understanding Comics: The Invisible Art. New York: HarperPerennial.
- Mohammadi, Gh.R, Pirani, Z, 2022. Evaluating the effectiveness of philosophy education for children and group play therapy, using a cognitive-behavioral method, on the social performance of children with separation anxiety disorder, Counseling and Psychotherapy Culture Quarterly, 13(49), 248 -219. (Persian)
- Moreno, R. Mayer, R. E. (1999). Cognitive principles of multimedia learning: The role of modality and contiguity. Journal of Educational Psychology, 91(2), 358-368.
- Murriss, K.(2016). Philosophy with picturebooks. university of Cape Town. DOI:10.1007/978-981-287-532-7_164-1.
- Nabizadeh, S, Kord Noughani, R, Yaqoubi, A, Rashid, Kh, 2018. The effect of mindfulness method based on social-emotional learning on the components of social-emotional competence and academic performance of children, Educational Research Journal, Volume 17(1), P 31, 100-91. (Persian)
- Naji, S. 2015. Philosophical exploration for children (two volumes), conversation with new revolutionary pioneers in education and training. Tehran, Research Institute of Humanities and Cultural Studies. (Persian)
- Navidian, A., Vahedi, S., Badri Gargary, R., Fathi Azar, E. (2021) "The Impact of Teaching Philosophy Children at Psychological Flexibility at Elementary

- Students with a Cultural Based Approach". *Journal of Applied Psychological Research*, 12(2): 265-282. (Persian)
- Navidian, A, (2017). The effect of philosophy education for children on the moral development and psychological flexibility of primary school students, doctoral thesis, Tabriz University.
- Parrish, C, Linder, N, Webb, L, Sibinga. 2016. Mindfulness-Based Approaches for Children and Youth, *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care*, 46 (6), 172-178.
- Pasandideh, R, AbulMa'ani, Kh. 2015. Effectiveness of cognitive therapy based on mindfulness on increasing well-being, *Journal of Thought and Behavior*, (41) 11, 7-18. (Persian)
- Pirent, J, McKee, L. G, Rough, J. N, Forehand, R. 2015. The association of parent mindfulness with parenting and youth psychopathology across three developmental stages. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 44 (1), 191-202.
- Podat, F. 2018. The effect of storytelling on the development of students' skills, intelligence and social activities, *Ormazd Quarterly*, Supplement No. 44. (Persian)
- Ramazani, M, 2009. Studying the philosophy curriculum for children in order to pay attention to different dimensions of philosophical mentality. *Thinking and Child*, (1)1, 21-35.(Persian)
- Resnick, L, Schantz, F. (2015). *European Journal of Education*, 50(3), <http://dx.doi.org/10.1111/ejed.12139>.
- Rostami, K, Rahimi, A, Rostami, S. 2013. Philosophy program to investigate the effect of social research method on children's creativity. *Thinking and the Child*, (2) 3, 47-62(Persian).
- Rostami, M, Hemati A, S, Hashemi, L. S, Torghi, H, 2019. *Mindfulness book, a gift for children: a practical guide for parents, educators (preschool) and therapists*, Zareeh Aftab Publications. (Persian)
- SafariFard, R, (2017). The effectiveness of mindfulness-based education on students' psychological well-being and academic self-efficacy, Master's thesis, University of Tehran.
- Saltzman, A. 2014. *A Still Quiet Place: A Mindfulness Program for Teaching Children and Adolescents to Ease Stress and Difficult Emotions*. New Harbinger Publications.
- Sattari, A. (2013). "The Surveying and criticizing philosophy for children and Children, 3(6): 83-106. (Persian)
- Semple RJ, Lee J. 2014. Chapter 8 - mindfulness-based cognitive therapy for children. In: Baer RA, editor. *Mindfulness-based treatment approaches*. Second Edition. San Diego: Academic Press, pp: 161-188.
- SeyedAghamiri, S. 2022. The benefits of mindfulness for children and teenagers, Rasekhon can be retrieved at <https://rasekhon.net/lifestyle /show/>.(Persian)

- Siegel, R. D. (2009). *The mindfulness solution: Everyday practices for everyday problems*. GuilfordPress
- Sozangar, S. 2020. Making a comic strip of personal health education and determining its impact on social skills of fourth grade students in Dezful, Master's thesis, Arak University. (Persian)
- Taylor, R. D., Durlak, J. A., Oberle, E., & Weissberg, R. P. 2017. Promoting positive youth development through school-based social and emotional learning interventions: a meta-analysis of follow-up effects. *Child Development*, 88(4): 1156–1171.
- Teasdale, J. D, Segal, Z, Williams, J. M. G. 2014. How does cognitive therapy prevent depressive relapse and why should attentional control (mindfulness) training help?. *Behaviour Research and therapy*, 33(1), 25-39.
- Thierry, K. L, Bryant, H. L, Nobles, S. S., & Norris, K. S. 2016. Two-year impact of a mindfulness-based program on preschoolers' self-regulation and academic performance. *Early Education and Development*, 27(6): 805-821.
- Van de Weijer-Bergsma, R., Bogels, S. M., Langenberg, G, & Oort, F. J. 2014. The effectiveness of a school-based mindfulness training as a program to prevent stress in elementary school children. *Mindfulness*, 5(3): 238-248.
- VesaliMahmoud, R, Ahadi, H, Kajbaf, M.B, Neshat Doost, H.Taher, 2016. Effectiveness of mindfulness-based intervention for children on their mindfulness and mental health, *Journal of Disability Studies*, 7, 1-8. (Persian)
- VesaliMahmoud, R, Ahadi, H, Kajbaf, M.B, Neshat Dost, H.T, 2016. The effectiveness of the psychological educational intervention of children's mindfulness on reducing the test anxiety of elementary school children, *Journal of Disability Studies*.7, 1-8. (Persian)
- Zahmatkesh, Y, Dartaj, F, Qaramlaki, N, Kiamanesh, A. 2017. Effectiveness of mindfulness training on increasing working memory capacity and academic self-efficacy of female students, *Educational Systems Research Quarterly*, (2) 12, 13-26. (Persian)
- Zarghami S, Sajjadiyeh N, Ghaedi Y. (2012). Conceptual redevelopment of cultivating thinking as a cultural context of the transformation of the educational system on the basis of human theory as a factor. *Journal of Strategic Culture*. 2012;5(17):123-151. (Persian)